

Analysis of the Components of Non-Verbal Education in Islamic Teachings (Hadiths and Narrations)

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Authors

Effat Sadeghian¹,
Zahra Saadatmand^{2*},
Maryam Baratali³

How to cite this article

Effat Sadeghian, Zahra Saadatmand, Maryam Baratali, Analysis of the Components of Non-Verbal Education in Islamic Teachings (Hadiths and Narrations), *Journal of Quran and Medicine*. 2022; 6(4): 118-127.

1. PhD Student, Department of Philosophy of Education, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

2. Associate professor, Department of Curriculum planning, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran (Corresponding Author).

3. Assistant Professor, Department of Curriculum planning, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: zo.saadatmand@yahoo.com

xArticle History

Received: 2021/07/26

Accepted: 2021/09/08

ePublished: 2022/03/16

ABSTRACT

Purpose: The purpose of this research was to analyze the components of non-verbal education in Islamic teachings (hadiths and narrations).

Materials and methods: This research was among the qualitative researches that was conducted using qualitative content analysis method with analogical categorization system. The field of research included texts related to Islamic teachings (hadiths and narrations) using a targeted approach. The data collection tool included questionnaires related to the concept of non-verbal education in Islamic teachings (hadiths and narrations). In the first stage, texts related to Islamic teachings (hadiths and narrations) and sentences related to the main purpose of the research were selected. In the second stage, the texts were studied and the paragraphs related to the research question were selected. In the third stage, the code of concepts related to the topic was extracted from each paragraph, and in the fourth stage, the extracted concepts were placed in the categories of the same concept, and in the fifth stage, the appropriate name and title were explained for the categories of the same concept, which indicated the main category of the research. The method of coding and paragraph was used as the unit of analysis to analyze the texts. A total of 187 codes were grouped into 10 axes.

Findings: The findings showed that the most significant components of non-verbal education in Islamic teachings (hadiths and narrations) include honesty, love and respect, politeness, example, consultation, contentment, companionship, good speech, positive thinking and resourcefulness. .

Conclusion: As a result, people who have warm and sincere relationships with others have better mental and physical health, and even in case of illness, they are faster than lonely, isolated people or people who are dissatisfied with their relationships or good relationships. They don't have it with others, they get better.

Keywords: Non-Verbal Education, Islamic Teachings, Hadiths And Hadiths

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۷

*نویسنده مسئول: zo.saadatmand@yahoo.com

مقدمه

با وجود نقش و اهمیت بسزایی که زبان یا ارتباط کلمی در تداوم حیات فردی و اجتماعی ما انسان ها دارد؛ با این همه، باید اذعان نمود که ارتباطات انسانی محدود به ارتباط کلمی نمی شود، بلکه بخش چشمگیری از ارتباطات انسانی از طریق ارتباط های غیرکلمی صورت می پذیرد. ارتباطات غیرکلمی، تمام پیام هایی است که انسان ها در ارتباطات میان فردی و عمدتاً در تعاملت حضوری و چهره به چهره از طریق نشانه ها و علم غیر زبانی به گونه ای مستقل و یا اغلب همراه با پیام های کلمی به یکدیگر ارسال می دارند (۱). ارتباط های غیرکلمی طیف متنوعی از کنش ها و معانی رفتارها از حالت چهره، نوع نگاه، رنگ رخسار، تا نوع راه رفتن و نشستن، طرز لباس پوشیدن و نظایر اینها را شامل می شود که هر یک به صورت خواسته یا ناخواسته پیام هایی را به دیگران انتقال می دهند و مبنای شکل گیری برداشت ها و داوری های دیگران درباره ما می گردند (۲).

با این توصیف، درنگ در فرهنگ اصیل روابط اجتماعی اسلامی و بررسی بخش مهمی از آیات قرآنی و روایات دینی، نشان می دهد که آموزه های جامع تربیتی و اخلاقی شریعت اسلامی، قرن ها پیش از یافته ها و پژوهش های صورت گرفته دانشمندان، در کنار توجه شایانی که به رفتارهای کلامی و زبانی داشته، بر اهمیت و نقش رفتارهای غیرکلامی از جمله گشاده رویی و حسن خلق به نیکی واقف بوده و در تحلیل ماهیت و همچنین به کارگیری شایسته آنها در مناسبات انسانی اهتمام و تأکید بلیغ داشته است (۳). امروزه نقش تربیت در زندگی افراد بر هیچ کس پوشیده نیست انسان ها تجارب خود طول زندگی را به نسل بعد آموزش می دهند. تربیت ابعاد متفاوتی دارد یکی از ابعاد تربیت از نظر کلام است که به دو دسته کلامی و غیر کلامی تقسیم بندی می شوند (۴). تربیت کلامی شامل جملات و عباراتی هست که مفاهیم و تجارب مربی در قالب آن به مخاطبین گفته می شود. تربیت غیرکلامی به تربیتی گفته می شود که به غیر از کلام از سایر مهارت های ارتباطی در انتقال پیام و آموزش به مخاطبین از آن استفاده می شود از جمله حرکات چشم، حرکات اجزاء صورت، زبان بدن، حالت دست ها و پاها، آهنگ صدا و... بخش مهم از تعامل انسان ها از طریق ارتباطات غیرکلامی هست حالت چهره و ژست ها ی افراد غالباً انتقال دهنده نوع نگرش ها و احساسات و عواطف آن ها هست اگرچه انسان ها بر روی کلام خود نظارت دارند و گاهی منطبق بر واقعیت سخن نمی گویند ولی نمی توانند به درستی بر حالات چهره خود نظارت کنند از این لحاظ در این گونه مواقع رفتاری خلاف سخن خود دارند و بیننده با دیدن رفتار آنان به واقعی نبودن گفتار فرد پی می برد (۴).

عفت صادقان^۱

دانشجوی دکتری، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

زهره سعادت‌مند^{۲*}

دانشیار، گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

مریم براتعلی^۳

استادیار، گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف واکاوی مولفه های تربیت غیرکلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) بود.

مواد و روش ها: این پژوهش در زمره پژوهش های کیفی بود که با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با نظام مقوله بندی قیاسی انجام شد. حوزه پژوهش شامل متون مرتبط با آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) با استفاده از رویکرد هدفمند بود. ابزار گردآوری اطلاعات شامل فیش برداری مرتبط با مفهوم تربیت غیرکلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) بود. در مرحله اول متون مرتبط با آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) و جملات مرتبط با هدف اصلی پژوهش انتخاب شدند. در مرحله دوم متون مورد مطالعه قرار گرفتند و پاراگراف های مرتبط با سوال پژوهش انتخاب گردید. در مرحله سوم کد مفاهیم مرتبط با موضوع از هر پاراگراف مستخرج شد و در مرحله چهارم کد مفاهیم استخراج شده در دسته های هم مفهوم قرار گرفتند و در مرحله پنجم برای دسته های هم مفهوم، نام و عنوان مناسب که بیانگر مقوله اصلی پژوهش بود تبیین شدند. روش کدگذاری و پاراگراف به عنوان واحد تحلیل، جهت تجزیه و تحلیل متون استفاده گردید. در مجموع ۱۸۷ کد همدسته و در ۱۰ محور دسته بندی شدند.

یافته ها: یافته ها نشان داد که شاخص ترین مولفه های تربیت غیرکلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) شامل صداقت، محبت و احترام، ادب، عبرت، مشورت، قناعت، همنشین، گفتار نیک، مثبت اندیشی و تدبیر می باشند.

نتیجه گیری: در نتیجه افرادی که روابط گرم و صمیمانه ای با دیگران دارند هم از سلامت روانی و هم از سلامت جسمانی بهتری برخوردارند و حتی در صورت بیماری نیز سریع تر از افراد تنها، منزوی یا افرادی که از ارتباطات خود ناراضی اند یا روابط خوبی با دیگران ندارند، بهبود می یابند.

قرآن کریم و روایات ترسیم کرده است. ارتباطات در خانواده دامنه گسترده ای دارد و به دو صورت کلامی و غیر کلامی انجام می شود. ارتباطات کلامی سازنده از طریق گفتار کریمانه، اظهار محبت، موعظه و... نقش مهمی در تألیف قلوب بین افراد خانواده دارد. کانال های ارتباطات غیر کلامی هم بسیار گسترده است که ابعاد مختلف آن بیشتر در روایات تبیین شده است. نگاه محبت آمیز، بوسیدن و نوازش فرزندان، تواضع و خضوع در مقابل والدین و... از مهمترین مؤلفه های ارتباط کلامی در خانواده است. همچنین جامعترین نوع ارتباط سازنده در خانواده «احسان» نام دارد و در حقیقت منطبق اسلام بر این است که از همه ظرفیت ها برای برخوردار شدن خانواده از ارتباطات انسانی مؤثر استفاده شود (۹). فیروزی در پژوهشی با عنوان اهمیت و جایگاه ارتباط غیر کلامی در کلاس درس بیان نمودند علم ارتباطات با توجه به قدمت و پیشینه ی خود، سعی در بهینه سازی وجود اجتماعی انسان دارد. انسانها به طور فطری گرایش به زندگی اجتماعی دارند. به همین دلیل، فرآیند ارتباط بین انسانها، قدمتی به اندازه ی قدمت وجود خود انسان بر روی کره ی زمین دارد. ارتباطات آموزشی، یکی از مقوله های علم ارتباطات است که بر روی ارتباطات موجود بین معلمان و دانش آموزان تمرکز می کند. ارتباط بین معلم و دانش آموزان در کلاس درس، به دو صورت ارتباط کلامی و ارتباط غیر کلامی اتفاق می افتد. ارتباط کلامی آن نوع ارتباطی است که در آن، فرستنده برای انتقال پیام به مخاطب، از کلمات هم به صورت گفتاری و هم به صورت نوشتاری استفاده می کند. این نوع ارتباط از لحاظ اهمیت، بعد از ارتباط غیر کلامی قرار می گیرد. در صورتی که ارتباط غیر کلامی شامل کلیه پیام هایی که افراد علاوه بر خود کلام، آنها را نیز مبادله می کنند. ارتباط غیر کلامی در کلاس درس به چند صورت انجام می گیرد: حضور فیزیکی، نزدیکی، جنب و جوش (۱۰).

غلامی و همکاران در پژوهشی با عنوان بررسی کیفی اسنادی نقش رفتار های کلامی و غیر کلامی والدین در تربیت موفق کودک بیان نمودند خانواده اولین نهاد تربیتی کودک است و والدین نقش مهم و کلیدی در تربیت کودکان دارند. رفتار والدین در ابعاد کلامی و غیر کلامی تأثیر مهمی در شخصیت و رفتار کودکان دارد. از آنجایی که نقش رفتار عینی و غیر کلامی برای کودک رساتر از رفتار کلامی است. در این مقاله بیشتر به نقش رفتار های عینی والدین و درک بیشتر این رفتار توسط کودکان پرداخته شده است. از طرفی چگونگی سازماندهی رفتار کلامی والدین و شیوه های استفاده از واژه ها و چگونگی بیان مثبت آنها در ارتباط با کودکان هم مورد توجه قرار گرفته است. روش بکار گرفته شده در این تحقیق روش کیفی اسنادی کتابخانه ای است. منابع شامل کتب داخلی و خارجی، ترجمه و مقالات مجلات تربیتی داخلی، است که به صورت مستقیم مورد استفاده قرار گرفته اند. بطور کلی والدین به عنوان اصلی ترین الگوی کودکان می توانند با هماهنگی و تمرکز بر رفتار خود و بخصوص رفتارهای غیر کلامی در جهت سازماندهی رفتار های کودکان خود و تربیتی موفق گام های اساسی بردارند (۱۱).

رضایی در پژوهشی با عنوان نقش رفتارهای غیر کلامی در ارتباطات انسانی از منظر آیات و روایات اسلامی بیان نمودند با وجود نقش و

لبخند و گریه و بسیاری از حالات چهره در تمام ملیت ها و نژادها و در سطح دنیا حامل پیام های یکسانی هستند و درک این گونه پیام ها، نیاز به دانستن زبان آن قوم و مردم ندارد. امروزه به جایگاه ارتباط غیر کلامی در مقابل ارتباط کلامی پی برده اند و تحقیقات جدیدی در خصوص رفتارهای کلامی و اهمیت آن در ارتباطات بین افراد انجام شده است و کتاب هایی در خصوص رفتار های غیر کلامی نوشته شده است و همگی متفق القول به اهمیت و تأثیر بسیار رفتار غیر کلامی در مقایسه با رفتار کلامی اشاره کرده اند ولی کتاب های کمی در خصوص تربیت غیر کلامی نوشته شده است و همین طور تحقیقات کمی در این خصوص صورت گرفته است (۶).

مروزه در مباحث زبانشناسی نوین ثابت شده که بررسی متون مختلف از منظر ارتباطات غیر کلامی که زنجیرهایی از نشانه های گسترده است و پیام های متنوعی با توجه به بافت ارتباطی و هدف تعامل گران از آن ها دریافت می شود، می تواند به خوانشی تازه از متن منجر شده و از لایه های معنایی متعدد آن پرده برداری نماید. در این راستا پژوهش حاضر درصدد است متن قرآن کریم را از منظر نشانه های ارتباط غیر کلامی از جمله رفتارها، زمان، مکان و... بررسی کند تا پیام هایی که خداوند از طریق عناصر غیر کلامی به انسان منتقل نموده را رمزگشایی نماید (۷). بر همین اساس بعد از معرفی انواع ارتباطات، با نگاهی میان رشته ای و با استفاده از نظریه های علوم ارتباطات، ارتباطات غیر کلامی بازتاب یافته در متن قرآن کریم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. یافته های پژوهش نشان می دهد که در آیات قرآن کریم پیام های مختلفی به واسطه ارتباطات غیر کلامی همانند آوایی، بینایی، بویایی، شنوایی و... به آدمی منتقل شده که پرده برداری از آن ها در کشف پیام نهفته در متن سهم بسزایی داشته و موجبات تکثیر معانی آن را فراهم می نماید. بنابراین برای فهم بهتر و کامل تر مقصود خداوند، می بایست به این دسته از ارتباطات نیز توجه نمود و از آن ها برای راهیابی به مراد خداوند استفاده کرد (۷).

برای مثال انواع نگاه کردن در قرآن مورد اشاره قرار گرفته است. برای مثال در آیه ی ۴۵ سوره شوری که آمده «يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ» یعنی از گوشه چشم نگاه کردن؛ یا در جایی که خداوند نهی کرده، در آیه ی ۳۰ سوره ی نور فرموده است که «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ بَعْضُوا مِنْ آبْصَارِهِمْ»، به مومنان فرمان بده که از دامنه نگاه خود فرو بکاهند از این موارد است (۸).

همچنین با بررسی پژوهش ها در داخل و خارج در راستای موضوع مشخص شد که در داخل کشور تحقیقی به صورت مستقیم به واکاوی مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) پرداخته نشده است در برخی از تحقیقات به صورت ضمنی در مقدمه به آن اشاره های شده است از جمله اینکه: کرمی و همکاران در پژوهشی با عنوان ارتباطات کلامی و غیر کلامی در خانواده از منظر قرآن کریم و روایات بیان نمودند ارتباطات بخش عمده ای از زندگی اجتماعی و تعاملات خانوادگی هر فرد را تشکیل می دهد. به دلیل نقش زیربنایی خانواده، آشنایی با مؤلفه های ارتباطات خانوادگی اهمیت فراوان می یابد. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی ارتباطات انسانی در خانواده را از دیدگاه

Archive of SID

کمک‌رسانی و ... ایفا می‌کند» به همین دلیل است که اسلام نیز بر توجه ویژه به روابط غیر کلامی تأکید دارد به آن اندازه که امام علی (ع) داشتن روابط غیر کلامی سازنده در ارتباط با افراد را نشانه ایمان می‌داند و هر انسان مؤمنی را به داشتن آن دعوت می‌نماید آنجا که بیان می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ بَشْرُهُ فِي وَجْهِهِ وَ حَزْنُهُ فِي قَلْبِهِ؛ انسان باایمان شاداش در چهره و اندوهش در درون قلب اوست.» از این روست که اسلام بر این نوع روابط در ارتباط والدین با فرزندان نیز تأکید دارد و استفاده از آن را در مسیر تربیت صحیح فرزندان لازم و ضروری می‌داند (۱۵). ابزارها و شیوه‌های ارتباطی، منحصر در ابزارها و شیوه‌های کلامی نیستند و موارد غیر کلامی را نیز شامل می‌شوند. گاه لازم است برای برقراری ارتباط سالم، استفاده از کلمات را کاهش داد و از زبان بدن و رفتارهای متناسب نیز استفاده نمود. حالات چهره و رفتارهای ما، دنیایی از پیام‌ها را برای فرزندانمان به ارمغان می‌آورند بی‌آنکه ما کلامی را به کار برده باشیم. ارتباط غیر کلامی به نوعی مؤید و تقویت‌کننده‌ی بُعد کلامی ارتباط نیز به شمار می‌رود. این پژوهش درصدد است در خصوص واکاوی مولفه‌های تربیت غیر کلامی در آموزه‌های اسلامی از منظر احادیث و روایات اسلامی به موضوع پرداخته، مولفه‌های تربیت غیر کلامی را در احادیث و روایات اسلامی شناسائی کند و نقش و جایگاه مولفه‌های تربیت غیر کلامی را در تربیت مشخص کند. همچنین به روش‌ها و شیوه‌های تربیت غیر کلامی دست یابد. لذا، در این پژوهش سوال اساسی این است که مولفه‌های تربیت غیر کلامی در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) کدامند؟

مواد و روش‌ها

این پژوهش در زمره پژوهش‌های کیفی است که با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با نظام مقوله‌بندی قیاسی انجام شد. حوزه پژوهش شامل متون مرتبط با آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) با استفاده از رویکرد هدفمند بود. ابزار گردآوری اطلاعات شامل فیش برداری مرتبط با مفهوم تربیت غیر کلامی در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) بود. در مرحله اول متون مرتبط با آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) و جملات مرتبط با هدف اصلی پژوهش انتخاب شدند. در مرحله دوم متون مورد مطالعه قرار گرفتند و پاراگراف‌های مرتبط با سوال پژوهش انتخاب گردید. در مرحله سوم کد مفاهیم مرتبط با موضوع از هر پاراگراف مستخرج شد و در مرحله چهارم کد مفاهیم استخراج شده در دسته‌های هم مفهوم قرار گرفتند و در مرحله پنجم برای دسته‌های هم مفهوم، نام و عنوان مناسب که بیانگر مقوله اصلی پژوهش است تبیین شدند. روش کدگذاری و پاراگراف به عنوان واحد تحلیل، جهت تجزیه و تحلیل متون استفاده گردید. در مجموع ۱۸۷ کد همدسته و در ۱۰ محور دسته بندی شدند.

یافته‌ها

اهمیت بسزایی که زبان یا ارتباط کلامی در تداوم حیات فردی و اجتماعی ما انسان‌ها دارد؛ با این همه، باید اذعان نمود که ارتباطات انسانی محدود به ارتباط کلامی نمی‌شود، بلکه بخش چشمگیری از ارتباطات انسانی از طریق ارتباط‌های غیر کلامی صورت می‌پذیرد. ارتباطات غیر کلامی، تمام پیام‌هایی است که انسان‌ها در ارتباطات میان فردی و عمدتاً در تعاملات حضوری و چهره به چهره از طریق نشانه‌ها و علائم غیر زبانی به گونه‌ای مستقل و یا اغلب همراه با پیام‌های کلامی به یکدیگر ارسال می‌دارند. ارتباط‌های غیر کلامی طیف متنوعی از کنش‌ها و معانی رفتارها از حالات چهره، نوع نگاه، رنگ رخسار، تا نوع راه رفتن و نشستن، طرز لباس پوشیدن و نظایر اینها را شامل می‌شود که هر یک به صورت خواسته یا ناخواسته پیام‌هایی را به دیگران انتقال می‌دهند و مبنای شکل‌گیری برداشت‌ها و داوری‌های دیگران درباره ما می‌گردند. با این توصیف، درنگ در فرهنگ اصیل روابط اجتماعی اسلام و بررسی بخش مهمی از آیات قرآنی و روایات دینی، نشان می‌دهد که آموزه‌های جامع تربیتی و اخلاقی شریعت اسلام، قرن‌ها پیش از یافته‌ها و پژوهش‌های صورت گرفته دانشمندان، در کنار توجه شایانی که به رفتارهای کلامی و زبانی داشته، بر اهمیت و نقش رفتارهای غیر کلامی از جمله گشاده رویی و حسن خلق به نیکی واقف بوده و در تحلیل ماهیت و همچنین به کارگیری شایسته آنها در مناسبات انسانی اهتمام و تأکید بلیغ داشته است (۱۲). اسچنک ۱ و همکاران در پژوهشی با عنوان روابط کودکان با استفاده از محرک‌هایی کلامی و غیر کلامی در آموزش بیان نمودند زبان بدن یا زبان غیر کلامی وسیله قوی است که اگر معلمان آنرا آگاهانه مورد استفاده قرار دهند می‌توانند رابطه مؤثری با دانش‌آموزان برقرار کنند. معلمان فقط برای انتقال دانش جلوی کلاس نمی‌ایستند بلکه آنها به‌عنوان یک انسان باید نشان دهند که چگونه می‌خواهند این دانش را منتقل کنند. معلمان در موفقیت دانش‌آموزان نقش مؤثری دارند. آنهایی که در ایجاد ارتباط غیر کلامی تبحر دارند در انتقال دانش خود هم موفق‌ترند؛ زیرا درس آنها برای دانش‌آموزان قابل فهم‌تر است. این معلمان با زبان غیر کلامی توجه دانش‌آموزان را برای فهم مطالب بیشتر جلب می‌کنند و در شنونده انگیزه به وجود می‌آورند و حتی دانش‌آموزان بی‌حوصله را هم به‌وجود می‌آورند (۱۳). باریتوس-فرناندز ۲ در پژوهشی با عنوان اندازه‌گیری انواع مختلف هوش (عمومی، کلامی در مقابل غیر کلامی، چندگانه) بر عملکرد تحصیلی و عادات مطالعه دانش‌آموزان متوسطه در یک مرکز تلفیقی موسیقی بیان نمود اندازه‌گیری انواع مختلف هوش (عمومی، کلامی در مقابل غیر کلامی، چندگانه) بر عملکرد تحصیلی و عادات مطالعه دانش‌آموزان متوسطه در یک مرکز تلفیقی موسیقی بسیار مؤثر است (۱۴).

از سویی دیگر در باب اهمیت و ضرورت پژوهش می‌بایست بیان نمود که «رفتارهای غیر کلامی غالباً اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی احساسات دیگران در اختیار ما می‌گذارند و نقش مهمی در بسیاری از اشکال تعامل اجتماعی از قبیل جذابیت فردی، نفوذ اجتماعی،

کدمفهوم استخراج شده از پاراگراف های در جدول ۱ در ۱۰ مقوله محوری همدسته گردیدند تا نظم بیشتری به بحث داده شود.

برای پاسخ به سوال پژوهش در ابتدا به کاوش مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) و جملات مرتبط با سوال تحقیق پرداخته شد، سپس از پاراگراف های مربوطه کد مفاهیم با روش کدگذاری باز استخراج گردید. در این بخش ۱۸۷

جدول ۱ مفاهیم همدسته شده مفهوم مثبت اندیشی در آموزه های حضرت علی (ع)

کد مفاهیم هم دسته شده	مفاهیم جایگزین شده
۱- امتیاز فزونی ادب بر عقل	
۹- تاثیر ادب روی شخصیت انسان.	
۷۰- ادب باعث شرافت و آبروی انسان است.	
۷۱- فضیلت ادب بر خاندان آدمی	
۸۰- نداشتن ادب باعث رنج و هلاکت است.	
۱۰۴- شرافت خانوادگی به آموختن ادب است.	
۱۰۶- ادب باعث برتری است.	
۱۱۳- ادب نتیجه تحمل سختی است.	
۱۲۳- عقل و خرد نیازمند ادب است.	
۱۳۰- بهترین میراث پدران ادب است.	ادب
۱۳۳- ارزشمندی انسان با ادب	
۱۵۷- آراستگی عقل به ادب است.	
۱۵۸- زینت عقل ادب است.	
۱۵۹- ادب نیکو زشتی خاندان را می پوشاند.	
۱۶۰- زینت و زیبایی انسان ادب است.	
۱۶۲- آداب زیورهای نو است.	
۱۶۵- بی ادبی باعث بد زبانی است.	
۱۶۶- شخص با ادب هر آنچه بر خود نمی پسندد بر دیگری نیز نمی پسندد.	
۱۷۰- ادب نیکو باعث اخلاق خوب است.	
۱۸۰- برتری ادب نسبت به خاندان آدمی	
۱۹۶- ادب اندک باعث بدی های زیادی می شود.	
۲۱۰- پایان پذیری حسب و خاندان آدمی مگر عقل و ادب	
۲۱۲- افزایش دانش سبب افزون شدن ادب و ترس از پروردگار می شود.	
۲۲۰- پیشه کردن ادب در زندگی باعث پیشرفت است.	
۲۲۹- بهترین میراث پدران ادب است نه ثروت ادب می ماند و ثروت می رود.	
۲۴۴- کسی که ادب ندارد به ریاست و سروری نمی رسد.	
۲۵۳- برتری ادب نسبت به نسب و خاندان انسان	
۲۵۹- هیچ میراثی مانند ادب نیست.	
۲۶۱- کسی که ادب ندارد گرفتار و هلاک شود.	
۲۶۸- ادب برابر حسب انسان است.	
۲۷۱- ریشه درخت ادب عقل آدمی است.	
۲۷۲- ادب مانند لباس های نو و پاکیزه است.	
۲۷۳- بهترین خوی و ویژگی انسان ادب است.	
۲۷۴- قرین شدن عقل با ادب باعث سودمندی است.	
۲۸۱- از نشانه های ادب دوری کردن از آن چه برای دیگران نمی پسندی برای خود هم نپسندی.	
۲۸۵- نیازمندی انسان به ادب و تربیت بیش از نیاز داشتن به طلا و نقره است.	
۳۰۳- انسان مودب بدی هایش اندک است.	

۳۱۲- ادب همان است که چیزی را که برای خود دوست نداری برای دیگران نپسندید.

۳۲۰- افتخاری بالاتر از ادب نیست.

۳- عبرت آموزی از روزگار

۴۱- عبرت گرفتن از اقوام و ملل پیشین

۴۴- فایده عبرت آموختن رستگاری و خوشبختی است.

۶۸- عبرت گرفتن از دنیا

۱۱۹- سبب هلاکت پیشینیان آرزوهای دراز بوده است.

۲۲۵- با مشاهده خوی ناپسند دیگری آن را انجام نده.

۲۶۵- عبرت گرفتن از تاریخ

۳۲۲- عبرت گرفتن از مطالعه تاریخ تاریخ

۴۴۵- عبرت از تاریخ

۴۴۶- با مطالعه در تاریخ گذشتگان عبرت بگیرید.

۴۶۴- سیر و سیاحت در تاریخ گذشتگان و دریافتن تجربیات آنان در زندگی عبرت از گذشتگان

۵- مهر و محبت باعث ایجاد مهر و مودت است.

۱۰- دوست داشتن کودک

۱۲- رحم و مهربانی خداوند در مقابل بنده ای که به فرزندش محبت می کند.

۲۹- ثواب در برابر بوسیدن فرزند

۳۰- شادی در قیامت در ازای شاد کردن فرزند

۴۷- گرمی داشتن فرزندان

۴۹- آموزش خداوند در اثر گرمی داشتن کودکان و آموزش آداب نیکو

۵۵- ترحم و مهربانی به کودکان

۷۲- دوست داشتن کودکان از برترین کارهاست.

۹۱- توجه به احساسات کودک در هر زمان و مکان و با هر سمت و مقام

۹۷- رعایت مواسات و برابری در فرزندان

۱۰۵- تبعیض قائل نشدن در مهر ورزی بین فرزندان

۱۷۸- درجه ای برای مومن در بوسیدن فرزند

۱۸۷- بوسیدن فرزند ریشه در محبت قلبی انسان

۱۹۱- احترام گذاشتن به فرزندان

۲۲۳- اجر آزاد کردن بنده به پدری که با محبت به فرزندش می نگرد و او را خوشحال می کند.

۳۳۵- بدزبانی از بی محبتی است.

۳۴۴- محبوبترین انسان در نزد خداوند مهربانترین آنان به خانواده است

۴۴۰- خوشحال کردن مومن موجب خوشحالی خدا می شود.

۴۷۳- ملاطفت در تربیت

۶- حیرت و سردرگمی در انتظار کسی است که پس از مشورت کردن با نظر دیگران مخالفت کند.

۳۳- برکت و توفیق الهی در مشورت کردن است.

۳۴- مشورت با افراد خردمند

۳۵- افراد خردمند به درستی مشورت می دهند.

۴۳- خطرناک بودن مشورت با انسان جاهل

۵۳- ستوده شدن در اثر عمل به مشورت در صورت پیروزی در کار

۵۴- معذوریت انسان پس از عمل به مشورت در صورت شکست در کاری

۵۶- اعتماد به شخص عاقل و دلسوز در مشورت کردن

۵۷- سقوط و هلاکت در مخالفت در به کار بستن مشاوره شخص عاقل

۶۹- برتری ایده و نظر یک انسان کهنسال از زور بازوی جوان.

۹۰- آگاهی یافتن به خطاهای خود در مشورت گرفتن با دیگران

۹۶- با مشاوره مشورت کن که خصوصیات اواماتدار و با صداقت است.

۱۰۲- پیروی از اندیشه خردمندان در صورت رسیدن به بن بست های فکری

عبرت

محبت و احترام

مشورت

۱۰۸- پشیمانی نتیجه مشورت نکردن است.
 ۱۰۹- نائل شدن به اهداف خردمندان در پی مشورت کردن
 ۱۱۰- بهترین رای و نظر از آن کسی است که با دیگران مشورت می کند.

۱۱۱- نتیجه مشورت کردن، مصون شدن از خطا و اشتباه .
 ۱۱۲- ویژگی های مشاور، عقل سلیم، علم و بینش، تجربه، حس خیرخواهی و تقوی است.
 ۱۱۴- بهترین مشاور با تجربه ترین آن هاست.
 ۱۱۶- مشورت نکردن با انسان حریص و طماع
 ۱۵۵- مشورت کردن قبل از تصمیم گیری
 ۱۶۴- مشورت کردن باعث پشتگرمی انسان است.
 ۱۶۹- در مشورت کردن نظریات دیگران را در اختیار می گیریم.
 ۲۳۰- پیروی از نظریات یک مشاور عاقل در مواقعی که انسان با عقل خود راهی برای حل مشکل خود نمی یابد.
 ۲۶۰- هیچ پشتیبانی مانند مشورت نخواهد بود.
 ۲۹۶- از نشانه های سپاسگزاری از نعمت عقل مشورت دادن به دیگران است.
 ۴۲۴- مشورت یعنی مشارکت در عقول صاحب نظران و بزرگان
 ۴۴۱- مشورت کردن دارای حدودی است.
 ۴۵۹- وظیفه مشاور حداکثر تلاش درباره رای خود است و موفقیت کار را ضامن نیست.
 ۴۶۰- هیچ کسی با مشورت کردن ضرر نمی کند.

۷- نیکویی قناعت

۱۲۷- برتری برنامه ریزی و قناعت در زندگی از ثروت همراه با اسراف کردن.
 ۳۲۸- عزت نفس محصول قناعت است.
 ۳۳۱- قناعت در زندگی
 ۳۳۲- قناعت موجب خویشتن داری است.
 ۳۳۳- پایبندی به قناعت همت بلند می طلبد.
 ۳۳۸- قناعت ثروتی بی انتهاست.
 ۳۳۹- قناعت موجب توانگریست.
 ۳۵۱- قناعت گنج است.
 ۳۸۲- کسی که قناعت ندارد سیری ناپذیر است.

قناعت

۱۹- تاثیر همنشین بد بر انسان.

۲۱- همنشین نیک نعمت است .

۲۲- همنشین بد بدبختی است.

۴۶- دوری از بدان و نزدیک شدن به افراد خوب

۶۱- همنشینی با کسی خوب است که دیدارش ما را به یاد خدا می اندازد.

۶۲- همنشینی با کسی خوب است که گفتارش بر دانش ما بیفزاید.

۶۳- همنشینی با کسی خوب است که رفتارش ما را به آخرت ترغیب کند .

۱۴۱- بهترین پشتیبان و همنشین انسان ادب است.

۲۰۵- همنشینی با دانشمندان موجب افزونی دانش ، ادب نیکو ، پاکیزگی جان می شود.

۲۴۷- هر که با دوست بد همنشینی کند سالم نمی ماند.

۲۹۰- از عوامل دوستی مردم با آدمی ، خوش اخلاقی ، گذشت ، احسان و نیکوکاری و سلام کردن است.

۳۳۶- عمیق نشدن دوستی با افراد بی بهره از ادب

۳۵۷- افزایش تعداد دوستان

۳۵۸- قدرتمندی در یافتن دوست دوستیابی

۳۹۵- با سخن میان مردم صلح و دوستی بیاندازید.

۴۱۲- همنشین خوب برانسان تاثیر مثبت و همنشین بد تاثیر منفی

می گذارد.

همنشین

- ۴۷۱- دوری از دوستی که انسان را خوار و نزدیکی به دوستی که انسان را گرامی می دارد.
- ۴۸۲- قطع ارتباط با انسان جاهل سبب همنشینی با عاقل است.
- ۴۸۳- انتخاب همنشین خوب
- ۴۸۴- تاثیر همنشین خوب
- ۴۸۵- دوستان خوب آرامش کمک انسان و در مشکلات سپر انسان هستند .
- ۴۹۶- با دشمن دوست خود دوستی نکن.
- ۵۲۲- اظهار بی میلی به دوست باعث کاستن از بهره دوست می شود. و اظهار میل به کسی که بی اعتناست سبب خواری انسان است .

صداقت

- ۵۰- کامل شدن عقل با صداقت داشتن ممکن است.
- ۷۶- دروغگوئی باعث روسیاهی انسان است .
- ۷۷- صداقت باعث روسپیدی انسان است.
- ۷۸- صدق و راستی مبارک و دروغگوئی شوم است.
- ۱۷۷- راستگویی زیباترین اخلاق و ادب است.
- ۲۱۱- محبوبترین بندگان کسی است که در گفتارش صادق، بر نماز و دستورات الهی پایدار و در امانت‌داری امین و درستکار باشد.
- ۴۳۴- از صفات مومن حیا ، امانتداری، راستگویی است. آدمی از چنین شخصی انسان در امان است.
- ۵۱۵- راستگوی واقعی کسی است که دروغ دیگری را بر اساس راستگویی خویش ، راست می پندارد.

گفتار نیک

- ۵۱- ملازمت خوشبختی با گفتار نیک
- ۵۸- سخن سودآور سخنی است که در آن یاد خدا شده باشد.
- ۵۹- سخن سالم سخنی است که می گوید خدا را دوست دارد.
- ۶۰- سخن پزمرده سخنی است که به مسخره مردم می پردازد.
- ۶۷- انفاق زیادی مال و ننگه داشتن زیادی گفتار
- ۸۲- گفتار نیک باعث افزایش ثروت و روزی است .
- ۸۳- گفتار نیک باعث تاخیر مرگ می شود .
- ۸۴- گفتار نیک باعث محبوبیت در خانواده و ورود به بهشت است.
- ۹۲- زیاد شدن طرفداران با گفتار نیک
- ۹۴- به موقع سخن گفتن
- ۱۵۱- عادت دادن زبان به نرم خویی
- ۱۵۲- نرم گویی و سلام دادن باعث ، زیاد شدن دوستداران و اندک شدن بدخواهان می شوند .
- ۱۷۹- بهترین صدقه ننگه داشتن زبان است.
- ۱۸۲- معروفیت انسان با گفتار نیک
- ۱۹۷- اجازه ندادن به خود به گفتار زشت و کردار زشت.
- ۲۰۰- شنیدن سخن نیکو در اثر گفتار نیک است.
- ۲۴۸- هر که گفتار خود را مهار نکنند پشیمان می گردد .
- ۳۶۸- بر زبان راندن سخنان زشت ، باعث دور کردن انسان های شریف و جمع شدن انسان های فرومایه را سبب می شود.
- ۳۷۰- سخن راجع به حق بهتر از سکوت بر باطل است.
- ۳۷۱- مومن از سخن گفتن سود می برد و از سکوت سالم می ماند .
- ۴۶۹- گفتار بیپوده موجب شر انسان است.

مثبت اندیشی

- ۵۲- دوری از گمان های بی پایه و اساس
- ۷۹- خودداری از سوء ظن به مردم
- ۸۸- مثبت اندیشی در برابر سخن اطرافیان
- ۱۰۷- مثبت اندیشی و فال بد نزدن
- ۴۰۶- خوش بینی باعث راحتی جان است.
- ۴۵۱- فال نیکو زدن
- ۱۱۵- تدبیر و برنامه ریزی در زندگی نشانه ی دینداری است.

تدبیر

- ۱۱۷- برنامه ریزی و تدبیر در امور از صفات پسندیده است.
- ۱۲۱- احتیاط در کارها و دور اندیشی در کارها
- ۱۲۲- خودداری از تصمیم گیری هنگام حیرت در گمراهی بهتر از اقدام ترسناک است.
- ۱۲۶- نقش برنامه ریزی در زندگی مهم است.
- ۱۲۷- برتری برنامه ریزی و قناعت در زندگی از ثروت همراه با اسراف کردن.
- ۱۳۱- تأمل و دور اندیشی و روشن کردن جوانب کار
- ۱۳۲- قاطعیت در انجام کار پس از تأمل و دور اندیشی در کار
- ۱۳۵- ممنوعیت اقدام نسنجیده
- ۱۳۶- نلغزیدن در راه با برنامه ریزی
- ۲۱۷- پیروزی در سایه دوراندیشی است.
- ۲۱۸- دوراندیشی و احتیاط با اندیشیدن و سنجیدن به دست می آید.
- ۲۶۶- احتیاط و دوراندیشی بزرگترین پشتیبان انسان است.
- ۳۹۱- دشمن شجاعت، رها کردن دوراندیشی است.
- ۴۳۱- حقیقت خرد دوراندیشی است.
- ۴۴۲- بررسی و سنجش جوانب امر

... بهتر از دیگران عمل کنید و این مسئله به افزایش بهداشت جسمی و روانی شما نیز کمک خواهد کرد و از هرگونه هیجانات منفی مانند استرس و اضطراب به دور خواهید ماند. از آنجایی که ارتباطات غیر کلامی نقش بسیاری در زندگی روزمره دارد. ارتباطات بخش عمده‌ای از زندگی اجتماعی و تعاملات خانوادگی هر فرد را تشکیل می‌دهد. به دلیل نقش زیربنایی خانواده، آشنایی با مؤلفه‌های ارتباطات خانوادگی اهمیت فراوان می‌یابد. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی ارتباطات انسانی در خانواده را از دیدگاه قرآن کریم و روایات ترسیم کرده است. ارتباطات در خانواده دامنه گسترده‌ای دارد و به دو صورت کلامی و غیر کلامی انجام می‌شود. ارتباطات کلامی سازنده از طریق گفتار کریمانه، اظهار محبت، موعظه و ... نقش مهمی در تألیف قلوب بین افراد خانواده دارد. کانال‌های ارتباطات غیر کلامی هم بسیار گسترده است که ابعاد مختلف آن بیشتر در روایات تبیین شده است. نگاه محبت‌آمیز، بوسیدن و نوازش فرزندان، تواضع و خضوع در مقابل والدین و ... از مهمترین مؤلفه‌های ارتباط کلامی در خانواده است. همچنین جامعه‌ترین نوع ارتباط سازنده در خانواده «احسان» نام دارد و در حقیقت منطق اسلام بر این است که از همه ظرفیت‌ها برای برخوردار شدن خانواده از ارتباطات انسانی مؤثر استفاده شود. بیش از ۷۰ درصد پیام انسانها از طریق ارتباطات غیر کلامی منتقل می‌شود و تنها ۳۰ درصد پیام‌ها از طریق کلام و گفتار به مخاطبان می‌رسد. ارتباطات غیر کلامی، همان زبان بدن و یا حالات، حرکات چشم است، پاها و اندام‌های انسان است که اثر بخش‌ترین وسیله انتقال پیام است. مزیت ارتباطات چهره به چهره در آن است که انتقال پیام دقیق‌تر و رساتر از ارتباطات کلامی و یا غیر مستقیم است. و می‌توان با دقت در حالات صورت و مردمک حالت دست و پاهای آهنگ صدا به درستی یا جعلی بودن پیام گوینده پی برد. در واقع این هم از شگردهای خداوند در طبیعت بشر است که انتقال پیام به دو صورت کلامی و غیر کلامی صورت می‌گیرد و اگر گوینده در پیام خود صادق باشد، این دو روش بر هم منطبق بوده و

دستاورد تحلیل محتوا در مورد پاسخ به سوال پژوهش در مورد ماحصل واکاوی مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) در ۱۸۷ کدمفهوم و ۱۰ مفهوم محوری (صداقت، محبت و احترام، ادب، عبرت، مشورت، قناعت، همنشین، گفتار نیک، مثبت اندیشی و تدبیر) طبقه بندی شد.

نتیجه گیری

هدف از اجرای این پژوهش واکاوی مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) بود. پژوهش حاضر در مجموع ۱۸۷ کدمفهوم و در ۱۰ محور دسته بندی شدند. یافته ها نشان داد که شاخص ترین مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) شامل صداقت، محبت و احترام، ادب، عبرت، مشورت، قناعت، همنشین، گفتار نیک، مثبت اندیشی و تدبیر می باشند. این یافته ها همسو با نتایج پژوهش های کرمی و همکاران (۹)، فیروزی (۱۰)، غلامی و همکاران (۱۱)، اسپنک و همکاران (۱۳) و باریتوس- فرناندز (۱۴) و می باشد که هر کدام در پژوهش هایشان بر مولفه های تربیت غیر کلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) تأکید داشته اند. در تبیین این یافته می توان گفت بخش عمده ای از کارکرد تربیت از آن دسته از رفتارهایی شکل می گیرد که به صورت «غیر کلامی»، «پنهان»، «خاموش» و «نامحسوس» جلوه گر می شود و تنها بخش اندکی از اثرگذاری های تربیتی، آن هم از سطح بسیار ناپایدار از طریق زبان، نصیحت و تکرار پیام کلامی حاصل می شود. برای داشتن ارتباطی موفق و مؤثر علاوه بر ارتباطات کلامی باید توجه زیادی به ارتباطات غیر کلامی و زبان بدن خود داشته باشید چراکه این مهارت به شما کمک خواهد کرد تا بتوانید آنچه را که می‌خواهید به مخاطب خود منتقل کنید و در کنار آن احساسات، معنای کلام و اهداف طرف مقابلتان را نیز بهتر درک کنید. در صورت داشتن مهارت ارتباطات غیر کلامی این امکان برای شما فراهم می‌گردد تا بتوانید در حیطه‌های مختلف زندگی مانند شغل، ازدواج، دوست‌یابی، ارتباط با اعضای خانواده و

Archive of SID

10. Firoozi F. Importance and place of non-verbal communication in the classroom, Second National Conference on Psychology of Educational and Social Sciences, Babol. 2016.
11. Gholami F, Aghaei B, Saeedi Abu Ishaghi R, Shahdoostfard F. Qualitative Documentary Study of the Role of Verbal and Non-Verbal Behaviors of Parents in Successful Child Education, International Conference on New Research Findings in Science, Engineering and Technology with a Focus on Need-Based Research, Mashhad. 2015.
12. Rezaei I. The Role of Non-Verbal Behaviors in Human Communication from the Perspective of Islamic Verses and Traditions, Quarterly Journal of Islamic Insight and Education, No. 31. 2014.
13. Schenk J J, Keenan M, Boelens H H, et al. Children's emergent relations of equivalence using stimuli with opposite verbal labels: Exclusion and minimal training conditions. Behavioural Processes, 2021.
14. Barrientos-Fernández A, Sánchez-Cabrero R, Arigita-García A, et all. Measurement of different types of intelligence (general, verbal vs. non-verbal, multiple), academic performance and study habits of secondary students at a Music Integrated Centre. Data in brief, 25, 2019.
15. Seyederazi I. Nahj al-Balaghah, Qom: Nahj al-Balaghah Foundation Publishing. 1987

انتقال پیام با قدرت و انرژی و شفافیت تمام منتقل می شود. از سویی یکی از نشانه های سلامت روانی، وجود روابط و ارتباطات اجتماعی است. وجود چنین روابط گرم و صمیمی با انسان های دیگر منبع ایمنی، اعتماد، راحتی و آسایش هر انسانی است. به هنگام رویارویی با مشکلات و در مواقع سخت زندگی، وجود دوستان صمیمی، خانواده ای گرم و آشنایانی دلسوز به انسان ایمنی و اعتماد می بخشد. پژوهش های مختلف نشان داده اند افرادی که روابط گرم و صمیمانه ای با دیگران دارند هم از سلامت روانی و هم از سلامت جسمانی بهتری برخوردارند و حتی در صورت بیماری نیز سریع تر از افراد تنها، منزوی یا افرادی که از ارتباطات خود ناراضی اند یا روابط خوبی با دیگران ندارند، بهبود می یابند. در پایان پیشنهاد می گردد برنامه ریزان، مدیران و مراکز مرتبط با حوزه تعلیم و تربیت تمامی ابعاد، راهکارها و موانع پیش رو در حوزه تربیت غیرکلامی در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات) را که در کتب درسی مغفول مانده است مدنظر قرار دهند و در آموزش این مؤلفه ها اهتمام ورزند.

References

1. Argyle Michael. Communication and body movements, Translator: Marjan Faraji, Mahtab Publications. 2018.
2. Welton R. Communication skills, translated by Mansour Shah Vali Mahtab Publications. 2018.
3. Kariminia M A. Social education of social behaviors of Islamic leaders, Qom, first edition. 2019.
4. Dadgaran M. Fundament ALS of Mass Communication, Tehran, Firoozeh Publishing. 2019.
5. Farhangi Al. Human Communications, Tehran, Amirkabir. 2019.
6. Vicker R. How to persuade others by saying and writing, translated by Mojgan Qashqaeipour, Tehran, Nashr Afzar. 2018.
7. Mohagheghiyani Z. Semiotics of non-verbal communication in the verses of the Holy Quran, Source: Research in Quranic and Hadith Sciences, No. 4. 2015.
8. The Holy Quran.
9. Karami S, Hosseini Nia S M R. Verbal and non-verbal communication in the family from the perspective of the Holy Quran and the narrations of the Journal of Quranic Knowledge (Afaq-e-Din), No. 39. 2019.